

FEKETE ISTVÁN
Csathó Kálmán

Sokszor leírták ezt a nevet egy hosszú életen keresztül, amíg tulajdonosa itt járt közöttünk, és még egyszer leírták most egy keresztre a temetőben:

Csathó Kálmán

1881 – 1964

A földi életnek vége, s ezután itt lenn már csak az emlékezet borong egy sír, egy név felett, amíg van valaki, hogy emlékezzen, aztán már csak a szellemi élet könyvekbe és lelkekbe írt gondolatai élnek.

De ezek a gondolatok élnek, mint maga a lélek, és akár dicsérik a földi nevet és munkáit, akár ócsárolják, immár a kritika pusztába kiáltott szavai, amelyek csak kevésbé érdeklik az Időt, amely minden bizonynyal megfelelő polcra rakja Csathó Kálmán írásait a Varjú a toronyórán-tól a Régi Nemzeti Színház-ig.

Nincs tehát mit mondanom az íróról, akivel szemben úgysem tudnék tárgyilagos lenni, mert szerettem, de annál többet az Emberről, a Jó Barátról, akit szeretek és becsülök, túl a koporsó durva és romlandó emberi valóságán.

Ez a barátság 1935-ben kezdődött, amikor Kittenberger Kálmánnak panaszkodtam, hogy a gazdatiszti pályának hovatova csak árnyoldalai és nyomorúságai maradtak meg, de írásaimmal sem tudok mit kezdeni.

– Csathó Kálmán hú barát – mondta –, hozzá kell fordulnod. Itt a telefon, hívd fel... Úgyis legfőbb ideje, hogy megismerd.

Felhívtam, és pár szóval beledadogtam a kagylóba, hogy irodalmi ügyben „szeretném tisztelgetet tenni...”, de csak utcai ruhában, hiszen éppen tenyészállatvásárra jöttem fel.

– Csak nem akarsz frakkban jönni!? – nevetett. – Gyere, gyere...

És tárt karokkal fogadott, de ez nem volt „fogadás”, hanem mintha a századik, vagy az utolsó látogatásom lett volna, amikor azt mondta:

– ...fáradt vagyok, örömtelen, és unom is már az egészet...

De akkor, azon az első látogatáson kinek jutott volna eszébe a mulandóságra gondolni? Ő ötvennégy éves volt, én harmincöt..., de annak a látogatásnak a melegét érzem három évtized messzeségéből is.

– Nélkülem is befutnál – mondta –, de minek kínlódnál ostoba emberekkel? – és a kézirataimat elvitte az Új Időkhöz és a napilapokhoz is.

– Mért nem írsz színdarabot? – mondta egyszer, amikor már a Magyar Színház dramaturg-igazgatója volt, de egyúttal főrendezője is.

– Nem írtam még...

– Próbáld meg! De jó legyen...

Megírtam a Hajnalodik első felvonását, felküldtem, és jött a távirat: „A Royal Szállóban szobát foglaltunk, jöjjön fel, és fejezze be a színdarabot. Wertheimer igazgató.”

Színdarabomat is ő rendezte, s akkor megcsodálhattam hallatlan éleslátását minden rossz mozdulattal és éles hallását minden hamis hangsúllyal szemben. Nem csoda! Huszonhét évig volt a Nemzeti Színház rendezője, majd főrendezője, és saját nagy sikerű darbjait is jórészt maga rendezte, amelyek sikert és bölcs derűt jelentettek színésznek és nézőnek egyaránt.

És egy hónap múlva, 1940. november 15-én ott ültünk a Magyar Színház szerzői páholyában Csathó Kálmánnal. Amikor felcsattant a taps, nevetve ölelte át a vállam:

– Nos, író úr, milyen íze van a sikernek?

Igazi és őszinte öröme jobban esett, mint a siker...

Nagyon elesettnek és szomorúnak csak egyszer láttam.

Találkánk volt a Belvárosi Kávéházban, ahova Kálmán vacsorára hívott. Meg is érkezett pontosan, mert sokat adott a pontosságra. Vacsora közben telefonhoz hívták.

Amikor visszajött, arca merev volt és gyötrődő. Nem szólt semmit, csak ült, aztán végigfolytak arcán a könnyei, s az asztalra borult:

– Pista, meghal a feleségem...

Akkor telefonálták meg neki, hogy felesége, Aczél Ilona, a Nemzeti Színház nagy művésznője menthetetlen.

Ilyen közös szomorúságunk azonban csak ritkán volt, mert aztán eltemetődött a bánat is, és vidám vadásznapiak jöttek. Közben én is pesti lakos lettem, állandó vendég a zebegényi, nagymarosi vadászterületen, amelynek Kittenberger Kálmán is tagja volt. Csathó Kálmán állandóan Zebegényben nyaralt, és szép napok virradtak ránk, amíg csak minden napot el nem homályosított a nagy háború vérgőzös felhője.

Szívből gyűlölte a háborút, Hitlert, és a kezdeti diadalmámort undorral lökte el magától.

– Az Istenért! Csak mi ne avatkozzunk bele...

És amikor ez is megtörtént, az egész ügyről nem beszélt többet, de elkeseredése még határtalanabb lett, amikor elkezdődtek a deportálások.

Aztán összedőlt minden.

Budapest ostroma a Sashegyen érte, de már alig érdekelte. Baráti családnál rekedt, egy szál ruhában, ahol volt még annyi víz, hogy egyetlen ingét naponként kimoshassa...

Amikor végre hazakerült, első dolga volt Herczeg Ferencet meglátogatni... Aztán valami fuvarost kerítettek, és a régi Magyarország két öreg fia elment a Duna-partra, mert nem hitték el, hogy a hidakat felrobbantották...

Ültek megroskadva a sváb fuvaros szekerén, mint jégverés után a búzavetés, és megsiratták Budapestet, s úgy gondolom – magukat is.

De aztán tisztulni kezdett a léghő, és Csathó Kálmán megtalálta magát az Új Rendszert is, amely fiának fogadta az öreg legényt, és meg is becsülte.

Megjelent két halhatatlan műve: az „Ilyennek láttam őket” és a „Régi Nemzeti Színház”. Megírta ezt a két könyvet, de már nem a régi hejehujás Magyarországnak, de úgy, ahogy senki nem írhatta volna meg, ragyogó emléket állítva az elmúlt időknek és embereknek.

És ha semmiért, már ezért a két könyvért érdemes volt élnie.

Aztán rohamosan öregedett, mert addig öregségről beszélni sem lehetett. Szellemi képességei, csodás memóriája az utolsó pillanatig sem hagyták el, de teljesen tisztában volt a közeledő véggel, amit várt is.

– Fáradt vagyok... Elég volt, csak ne legyen nagyon kínos...

És a Gondviselés kegyes volt öreg fiához.

Margit sógornője volt éppen nála a szanatórium-ban, és beszélgettek, amikor belépett a szobába az utolsó hírnök, hogy Kálmánnak jelenése van.

Hármat sóhajtott, és vége volt.

És most együtt van mindazokkal, akiket szeretett. Minden úgy van jól, ahogy van. Romlandó teste egy-egyé lesz majd a földdel, amelyből vétetett, de lelkét magához ölelte a Szeretet végtelensége, amely nem ismer határt és szenvedést, csak jószágot és megbecsátást, és magához öleli Csathó Kálmánt is, aki hűséges jó barát volt, magasrendű ember és író, a szó nemes és igazi értelmében.

Ámen!

(1964)

*

Ez a nekrológ az Új Emberben jelent meg 1964. február 23-án. Tartalmazzák a Harangszó (1975), a Búcsú (1979), és a Tűnődések (2010) c. kötetek.

*

Csathó Kálmán (Budapest, 1881. okt. 13. – Budapest, 1964. február 5.) író, színházi rendező és igazgató, vadászati szakíró. A Fekete Istvánt felfedező vadásztriász egyike. Budapesten szerez jogi diplomát, majd Berlinben és Párizsban színházi tanulmányokat folytat. 1909-től a Nemzeti Színház rendezője, tíz év múlva főrendezője. 1933 és 1949 között az MTA levelező tagja. 1936-tól a Kisfaludy Társaság másodelnöke, 1940-től a Magyar Színház művészeti igazgatója. (részlet Sánta Gábor: Fekete István – ki kicsoda (2016) c. kötetéből.)